

О. В. Дяченко, Є. О. Сніда

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

ОДНА З БАГАТЬОХ: ДОЛЯ ЄВИ БЛЕЙХЕР НА ТЛІ ІСТОРІЇ СЕЛИЩА ЯМБУРГ

E-mail: olga.dyachenko.1981.12.26@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7186-1066>

E-mail: snida2017@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6681-9786>

Анотація. Досліджено долю Єви Блейхер тісно пов'язану з історією колишньої німецької колонії Ямбург на території сучасної Дніпропетровської області. **Метою** дослідження є аналіз історичного розвитку колонії Ямбург від кінця XVIII ст. до початку XXI ст. з акцентом на повсякденному житті німецьких колоністів у XX ст. крізь призму спогадів Єви Блейхер та виявлення особливостей формування локального історичного нарративу на основі письмових і усних джерел. Важливими **методами** дослідження є історико-краєзнавчий, джерелознавчий, аналітичний методи та метод усної історії. **Основні результати.** Виявлено походження та заснування колонії Ямбург, встановлено вагоме значення німецьких колоній у соціально-економічному розвитку Катеринославської губернії, де колоністи сприяли господарському освоєнню та культурному збагаченню регіону. Розвиток Ямбура (нині – селище Дніпрове) відображає типові процеси функціонування німецьких колоній Південної України: становлення в XIX ст., кризи першої половини XX ст., зумовлені колективізацією, Голодомором і репресіями, та занепад унаслідок депортацій. Проаналізовано унікальне джерело – спогади Єви Блейхер, які вперше введені до наукового обігу. Вони дозволяють реконструювати повсякденне життя колоністів у XX ст., зокрема в умовах Другої світової війни та радянських репресій, надаючи персоналізоване, емоційно насичене бачення історичних подій. Показано, що німецькі колонії, включно з Ямбургом, стали осередками впровадження нових сільськогосподарських технологій і збереження етнокультурної самобутності, що зробило їх важливим елементом культурної мозаїки Південної України. **Висновки.** На основі спогадів Єви Блейхер з'ясовано трагічні долі більшості німецьких колоністів протягом XX ст., їхні зусилля щодо розвитку регіону, а також сучасний стан території, де колись існувало поселення. Зокрема, описано трансформацію Ямбура з німецького культурного осередку в сучасне котеджне містечко, а також висвітлено проблему збереження спадщини колоністів, які залишили вагомий слід в історії та культурі краю.

Ключові слова: Дніпропетровщина, культурна пам'ять, німецькі колонії, локальний нарратив, Єва Блейхер, колонізація, репресії, депортація.

O. V. Dyachenko, Ye. O. Snida

National University of Oles Honchar, Dnipro, Ukraine

ONE OF MANY: THE FATE OF EVA BLEICHER AGAINST THE BACKGROUND OF THE HISTORY OF THE YAMBURG SETTLEMENT

Abstract. The article examines the fate of Eva Bleicher, closely connected with the history of the former German colony of Yamburg in the territory of modern Dnipropetrovsk region. **The purpose** of the study is to analyze the historical development of the Yamburg colony from the late 18th century to the early 21st century, with a focus on the everyday life of German colonists in the 20th century through the prism of Eva Bleykher's memoirs, and to identify the specific features of the formation of a local historical narrative based on written and oral sources. Important

research **methods** are historical and local history, source studies, analytical methods, and the oral history method. **Main results.** The origin and establishment of the Yamburg colony have been identified, and the significant role of German colonies in the socio-economic development of the Katerynoslav province has been determined, as the colonists contributed to the economic development and cultural enrichment of the region. The development of Yamburg (now the settlement of Dniprovske) reflects typical patterns in the functioning of German colonies in Southern Ukraine: formation in the 19th century, crises in the first half of the 20th century caused by collectivization, the Holodomor, and repressions, and decline as a result of deportations. A unique source – the memoirs of Eva Bleykher, introduced into scholarly circulation for the first time – has been analyzed. These memoirs make it possible to reconstruct the everyday life of colonists in the 20th century, particularly during the Second World War and Soviet repressions, providing a personalized and emotionally rich perspective on historical events. It is demonstrated that German colonies, including Yamburg, became centers for the introduction of new agricultural technologies and the preservation of ethnocultural identity, which made them an important element of the cultural mosaic of Southern Ukraine. **Conclusions.** Based on the memoirs of Eva Bleykher, the tragic fate of most German colonists throughout the 20th century has been clarified, along with their contributions to the development of the region and the current state of the territory where the settlement once existed. In particular, the transformation of Yamburg from a German cultural center into a modern cottage settlement is described, and the issue of preserving the heritage of the colonists – who left a significant mark on the history and culture of the region – is highlighted.

Keywords: Dnipropetrovsk region, cultural memory, German colonies, local narrative, Eva Bleykher, colonization, repressions, deportation.

Вступ. Історія німецьких колоній на території України є важливою частиною нашого культурного спадку та регіональної історії. З кінця XVIII ст. німці-колоністи активно заселяли Катеринославську губернію та значно вплинули на культурний, соціальний й економічний розвиток регіону. Одним з таких поселень у нашому регіоні було селище Ямбург, що яскраво ілюструє життя цих переселенців та їхньої боротьби за виживання в нових умовах.

Проблематика цієї статті полягає в дослідженні історії заснування німецької колонії Ямбург та її історичного розвитку. Також розглянуто долю німецьких колоністів на прикладі спогадів жительки Ямбура – Єви Блейхер. Авторка спогадів стала однією з небагатьох, хто пережив події Другої світової війни, подальші репресії та розповіла у своїх листах до родичів про життя і випробування колоністів протягом XX ст.

Історіографія та джерела. Історія цієї німецької колонії стала предметом численних досліджень, які зосереджувалися на різних аспектах її розвитку, таких як: повсякденне життя, господарська діяльність та розвиток освіти. Значний внесок у вивчення історії німецьких колоністів у Катеринославській губернії, зокрема колонії Ямбург, зробили викладачі кафедри всесвітньої історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Особливо слід виділити дослідження С. Бобилевої¹, О. Каковкіної² та Н. Венгер³, які детально розглянули різні аспекти життя та діяльності колоністів.

В 1931 р. у Відні опубліковано книгу Віктора Жирмунського (1891–1971) під назвою «Народні пісні баварської колонії Ямбург на Дніпрі»⁴. Ця праця стала результатом

¹ Бобилева С. Й. Ямбург: история становления и развития колонии под Екатеринославом. *Ежегодная международная ассоциация исследователей истории и культуры российских немцев*. 2015. № 1. С. 93–116.

² Каковкіна О. М., Толстих І. В., Яцко Е. І. Положення німецьких колоністів юга України в 20–30-х гг. XX ст. (на прикладі Ямбура і Йозефсталь). *К германскому вопросу: межвузовский сборник научных трудов*. Дніпро, 2003. 140 с.

³ Венгер Н. В. Менонітське підприємництво та модернізація Півдня Російської імперії (1789–1917): дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Дніпро, 2010: URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Venher_Nataliia/Menonitske_pidpriemnytstvo_ta_modernizatsiia_Pivdnia_Rosiiskoi_imperii_1789-1917.pdf? (дата звернення: 12.08.2025).

⁴ Жирмунский В. Народные песни баварской колонии Ямбург на Днепре. Москва, 1996. 88 с.: URL: <https://bibliothek.rusdeutsch.ru/catalog/5456>

фольклорних експедицій вченого до Ямбурга і була єдиним науковим дослідженням, присвяченим цьому німецькому поселенню в той період. Дослідження В. Жирмунського зосереджувалося на аналізі народних пісень, що відображали культурні особливості та життя колонії.

Вивченням німецьких колоній на території України займалися й інші дослідники, такі як: В. Васильчук, В. Євтух, Б. Чирко, І. Задерейчук, М. Козирева, В. Майснер, М. Панчук⁵. Проте ці науковці не фокусувалися на вивченні історії конкретно Ямбурга та біографічних нарисів німців-колоністів. Зазначені праці охоплювали ширші аспекти життя німецьких колоністів, їхній культурний, соціальний та економічний розвиток на території України загалом.

Сучасні дослідження дозволили поглибити знання про життя німців-колоністів та їхню спадщину. Зокрема, К. С. Грищенко (2023) у статті «Німецька колекція ДНІМ: емоції та нарації» дослідила експозиції Дніпропетровського національного історичного музею, що висвітлюють культуру та побут німецьких колоністів⁶. В. Васильчук (2023) у статті «Німецькі імена в історії України» розглянув внесок німців у різні сфери українського життя⁷, а І. С. Міронова (2016) у праці «Німецька колонізація Південної України XVIII–XIX ст.: періодизація проблеми» проаналізувала основні етапи та проблематику переселення німецьких колоністів у регіон⁸.

Наукова база статті базується на джерелах, що дозволили відтворити історію колонії Ямбург та долю її жителів. Вони надали нам можливості для аналізу соціального, економічного та культурного розвитку цього німецького поселення на території України. Опубліковані «Списки населених міст Російської імперії» є статистичним документом, що надає важливу інформацію про населення колонії Ямбург в середині XIX ст. Цей список включає дані про кількість жителів, типи господарської діяльності, а також національний склад колонії. Документи дозволили дослідити соціально-економічний стан поселення на той час та надають загальне уявлення про його розвиток у складі Російської імперії⁹.

Найважливішим джерелом є спогади Єви Блейхер, опубліковані вперше¹⁰. Це унікальний документ, який надав особистий погляд на життя німецьких колоністів у

⁵ Васильчук В. Етапи розселення німців в Україні. Історія німців України, *Матеріали всеукраїнської наукової конференції*. Київ, 2017. С. 4–25; Євтух В. Б., Чирко Б. В. Німці в Україні (1920–1990-ті роки). Київ: ІНТЕЛ, 1994. 183 с.; Задерейчук І. П. Німецька колонізація українських земель у XVIII – на початку XIX ст. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2006. Т. 19. № 3. С. 30–38; Козирева М. Адміністративно-територіальні перетворення німецьких районів півдня України в 20–30 рр. XX століття. Німецькі поселенці в Україні: Історія та сьогодення: монографія. Київ – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. С. 324–332; Майснер В. Исторический путь немцев в Украине. *Німецькі поселенці в Україні: Історія та сьогодення*: монографія. Київ – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. 240 с.; Панчук М. Національна німецька меншина в Україні у 1920–30-х роках. *Німецькі поселенці в Україні: Історія та сьогодення*: монографія. Київ – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. 240 с.

⁶ Грищенко К. С. Німецька колекція ДНІМ: емоції та нарації. *Сучасні дослідження з німецької історії*. 2023. № 49. С. 146–150. DOI: <https://doi.org/10.15421/312313> (дата звернення 12.11.2024).

⁷ Васильчук В. Німецькі імена в історії України. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Історія*. 2023. Т. 2. С. 131–136.

⁸ Міронова І. С. Німецька колонізація Південної України XVIII–XIX ст.: періодизація проблеми. *Історичний архів. Наукові студії*. 2016. № 16. С. 81–87.

⁹ Списки населенных мест Российской Империи. Т. VIII: Екатеринославская губерния с таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / ред. И. Вильсон. Издан Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. СПб, 1863. 152 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/SpNasMestEkatGub_1863/SpNasMestEkatGub_1863.pdf; Список населенных мест Екатеринославского уезда Екатеринославской губернии / Издание Екатеринославской губернской земской управы. Екатеринослав: Типография губернского земства, 1911. 42 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/SpNasMestEkatEkatGub_1911/SpNasMestEkatEkatGub_1911.pdf

¹⁰ Дяченко О., Уманська Н. Доля німецьких поселенців села Ямбург (Дніпровське): за матеріалами спогадів Єви Блейхер. *Історія Дніпровського Надпоріжжя*: матеріали доповідей XIII Дніпропетровської обласної історико-краєзнавчої конференції, 27–28 жовтня 2023 р. [Електронне видання]. Дніпро: Середняк Т. К., 2023. С. 63–68. URL: https://www.dnu.dp.ua/view/materialu_konferenchi.

XX ст., зокрема в умовах радянського режиму, Другої світової війни та післявоєнного переселення. Ці спогади є важливим джерелом усної історії, що дозволили не лише реконструювати події на основі особистих переживань, але й зрозуміти психологічні та соціальні аспекти життя колоністів. Вони доповнюють офіційні документи та статистику, розкриваючи людський вимір історії, який часто залишається поза увагою офіційної історіографії.

Мета та предмет дослідження. Метою дослідження є аналіз історичного розвитку колонії Ямбург від кінця XVIII ст. до початку XXI ст. з акцентом на повсякденному житті німецьких колоністів у XX ст. крізь призму спогадів Єви Блейхер та виявлення особливостей формування локального історичного наративу на основі письмових і усних джерел. Предметом дослідження є індивідуальна доля Єви Блейхер як відображення повсякденного життя, соціальних трансформацій і репресивних практик щодо німецьких колоністів у XX ст., реконструйована на основі її спогадів.

Методи дослідження. У дослідженні використано історико-краєзнавчий, джерелознавчий та аналітичний методи, що дозволили комплексно відтворити життя німецьких колоністів у Катеринославській губернії на прикладі поселення Ямбург. Історико-краєзнавчий метод дає змогу показати особливості локальної історії та збереження культурної ідентичності, а джерелознавчий – критично оцінювати документи, статистику, листи, публікації, що разом формує цілісну картину життя німецьких колоністів у Ямбурзі та їхнього впливу на регіон.

Особливе значення має метод усної історії (oral history), що застосований до спогадів Єви Блейхер, народженої в Ямбурзі 1932 р., які дозволяють реконструювати повсякденне життя, традиції та переживання родин у радянський період, під час колективізації, репресій та війни. Поєднання цих джерел з архівними та публіцистичними матеріалами забезпечує комплексне бачення життя колонії, дозволяє простежити демографічні, соціальні й економічні процеси та підкреслити індивідуальні долі її жителів, серед яких спогади Єви Блейхер мають особливу цінність як унікальний засвідчений матеріал для розуміння історії німецьких колоністів у Дніпропетровській області.

Основний матеріал і результати. Протягом кінця XVIII – початку XIX ст., після ліквідації земель Запорізької Січі та приєднання Кримського ханства до Російської імперії на територію України прибули сотні тисяч переселенців (німці, болгари, серби, шведи, албанці та інші) з різних країн. Оскільки значні території залишалися незайнятими й потребували освоєння¹¹, імператриця Катерина II дозволила іноземцям селитися на цих землях, щоб розвивати господарство.

Уже на початку XIX ст., за Маніфестом імператора Олександра I від 20 лютого 1804 р. німцям-колоністам надавалися значні пільги: звільнення від усіх податків терміном 10–30 років, а також право на отримання земельних ділянок, на яких могли відкривати власні виробництва та наймати селян-кріпаків¹². Такі умови створили сприятливі обставини для розвитку німецьких поселень, і протягом XIX ст. на території України виникла велика мережа процвітаючих колоній, жителі яких дбайливо зберігали свої соціально-культурні традиції, що допомогло їм зберегти свою ідентичність.

Загалом з кінця XVIII до середини XIX ст. на території України засновано 16 німецьких поселень: одне на території сучасної Полтавської області; два в межах Херсонської та Миколаївської областей, останні 13 поселень розташовувались на територіях сучасних Запорізької і Дніпропетровської областей. Для того щоб краще керувати південно-східними колоністами, які мешкали в південних губерніях, 6 квітня 1800 р. цар Павл I створив Контору опікунства Новоросійських іноземних поселенців у Катеринославі¹³.

¹¹ Кривець Н. В. Німці в Україні. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Т. 7: / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України; Ін-т іст. України. К.: Наук. думка, 2010. С. 417.

¹² Задерейчук І. П. Німецька колонізація українських земель у XVIII – на початку XIX ст. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2006. Том. 19. № 3. С. 32

¹³ Васильчук В. Етапи розселення німців в Україні. *Історія німців України. Матеріали всеукраїнської наукової конференції*. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. С. 5

Проаналізувавши Списки населених міст Російської імперії за 1859 рік, можна зазначити, що на середину XIX ст. німецькі поселення на території Катеринославської губернії існували і в Маріупольському та Олександрівському повітах. Багато з цих поселень мали назви своїх засновників. Так, село Даутріх, яке нині називається Богданівка і розташоване в Бойківському районі, засновано родиною Даутріх. Також німецькі колоністи іноді давали своїм новим поселенням назви, які нагадували їм про місця їхнього походження або попереднього проживання. Так, у Бахмутському районі з'явився населений пункт Нью-Йорк, а в Нікольському районі – Ней-Ямбург¹⁴. Найбільша кількість німецьких поселень була зосереджена у трьох ключових повітах губернії: Олександрівському, Катеринославському та Новомосковському. Така концентрація колоній свідчила про значний вплив німецьких переселенців на місцеву економіку, культуру та побут¹⁵.

Таким чином, можна побачити, що назви відображали не тільки імена засновників, а й зберігали пам'ять про історичне коріння і культурні традиції німецьких колоністів. Такі поселення стали важливими осередками збереження мови, звичаїв та релігійних практик, сприяючи культурному розмаїттю регіону. Завдяки такій культурній спадщині навіть сьогодні в деяких місцях можна знайти сліди німецької архітектури, зразки народної творчості та гастрономічні традиції, які передавалися з покоління в покоління.

Дослідниця Н. В. Венгер зазначила, що для ефективного управління колоніями на території губернії створено три окремі колоністські округи. Перший – Хортицький менонітський округ включав 18 колоній. Другий – Маріупольський менонітський округ об'єднував 4 колонії. Вони мали меншу чисельність, але також робили свій внесок у розвиток регіону. Третій округ – Маріупольський німецький складався з 26 колоній¹⁶. Кожен з цих округів мав власну специфіку, відмінності в організації та внутрішньому устрої, однак всі вони сприяли розвитку землеробства, ремесел та інших галузей економіки.

Окрім основних колоністських округів, на території Катеринославщини існувало три німецькі колонії, які мали окреме підпорядкування – Ямбург, Рибальське та Йозефсталь. Зазначені колонії зберігали власну автономію в управлінні та відрізнялися внутрішнім устроєм і специфікою організації. Така автономія дозволяла їм зберігати певну незалежність у прийнятті рішень¹⁷.

Варто зазначити, що протягом другої половини XIX – початку XX ст. відбулося розширення земельного фонду німецьких колоній у Катеринославській губернії, що дозволило колоністам активно розвивати свої господарства. Важливу роль у розвитку німецьких колоній відіграла переорієнтація на тваринництво та товарне виробництво хліба¹⁸. Такий підхід до ведення та розвитку господарювання сприяв економічному підвищенню рівня життя в колоніях, що своєю чергою позитивно впливало на розвиток усього регіону.

Особливу увагу заслуговує історія села Ямбург, що нині є селищем Дніпрове, яке входить до Новоолександрівської територіальної громади Дніпровського району Дніпропетровської області. Це поселення було одним із ключових центрів німецької культури та громади в цьому регіоні. Колоністам вдалося створити життєздатну громаду, а тому її історія заслуговує на окрему увагу в контексті вивчення німецьких колоній в Україні.

¹⁴ Бобылева С. Й. Ямбург: история становления и развития колонии под Екатеринославом. *Ежегодная международная ассоциация исследователей истории и культуры российских немцев*. 2015. № 1. С. 54.

¹⁵ Списки населенных мест Российской Империи. Т. VIII: Екатеринославская губерния с таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / ред. И. Вильсон. Издан Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. СПб, 1863. 152 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/SpNasMestEkatGub_1863/SpNasMestEkatGub_1863.pdf

¹⁶ Венгер Н. В. Менонітське підприємництво та модернізація Півдня Російської імперії (1789–1917): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02. Дніпро, 2010: URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Venher_Nataliia/Menonitske_pidpriemnytstvo_ta_modernizatsiia_Pivdnia_Rosiiskoi_imperii_1789-1917.pdf? (дата звернення: 12.08.2025).

¹⁷ Живи и помни: История меннонитских колоний Екатеринославщины / С. Бобылева, О. Безносова, А. Безносов, Н. Венгер, В. Клец, И. Толстых. Днепрпетровск, 2006. С. 63.

¹⁸ Задерейчук І. П. Німецька колонізація українських земель у XVIII – на початку XIX ст. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2006. Т. 19. № 3. С. 30–38.

Більшість дослідників зазначає, що історія заснування колонії почалася у 90-х рр. XVIII ст., коли 57 родин з Ямбурзьких колоній Санкт-Петербурзької губернії змушені були залишити вже освоєні території. Причиною переселення стали погані умови для землеробства, що не дозволяли вести ефективне сільське господарство і, як наслідок, забезпечувати родини необхідними продуктами. «Пошуки кращих умов для життя й господарювання привели їх на землі Катеринославської губернії, де вони сподівалися знайти новий дім і можливості для розвитку»¹⁹. Група переселенців прибула восени 1793 р. Однак відразу оселитися на відведених землях вони не змогли, оскільки за угодою на момент їхнього прибуття місцева влада повинна була звести житлові приміщення, але будівництво затягнулося і протягом року 57 німецьких родин-колоністів тимчасово проживали в селі Старі Кодаки, очікуючи на можливість переїхати в нову колонію. У 1794 р. сім'ї змогли переселитися на відведені їм землі, де заснували нову колонію, яку назвали на честь свого попереднього місця проживання – Ямбург. Колоністи Ямбура отримали по 15 дес. землі на кожному чоловічу душу, згодом площа земельної ділянки збільшувалась та на середину XIX ст. досягла 65 дес.

Життя на новому місці не було легким. Переселенці зіткнулися з багатьма труднощами, які ускладнювали процес освоєння земель. Перші два роки життя на Катеринославщині (1794 і 1795) відзначилися неврожаями, що сильно вплинуло на розвиток новоствореної колонії. Однак, попри всі труднощі, мешканці Ямбура продовжували працювати над зміцненням своєї громади, що дозволило їм згодом подолати перешкоди і створити підґрунтя для подальшого розвитку колонії. Незважаючи на труднощі у 1795 р., в Ямбурзі збудовано дерев'яний католицький костел, який через два роки повністю згорів, а тому меси проводили в місцевій школі. Зазначимо, що початкову школу в колонії збудовано з моменту її заснування, і відвідували її як хлопчики, так і дівчатка.

У 1901 р. закінчилось будівництво храму в самому Ямбурзі. На той момент приход налічував приблизно дві тисячі вірян²⁰.

Протягом XIX ст., крім традиційних галузей землеробства та тваринництва, як і всім колоністам Новоросійського краю, ямбурзці освоїли нові для них галузі. Так, шовківництво, яке було незнайоме колоністам, згодом стало тією галуззю господарства, в якому ямбурзці досягли найбільшого успіху.

На початок XX ст. населення колонії також спеціалізувалося на виготовленні різноманітних кінних транспортних засобів – бричок. Місцеві ремісники виготовляли меблі, прядки та інші предмети домашнього вжитку, які продавали на ринках повіту та в Катеринославі. Багато родин займалося розведенням високопродуктивної великої рогатої та тяглової худоби, городництвом, ремонтом сільськогосподарського реманенту, возів та приватним візництвом.

Події Першої світової війни не викликали в жителів Ямбура особливої активності, хоча серед населення багато чоловіків потрапили під мобілізацію, вони побували на фронті, переважно на Кавказі²¹.

З початком Української революції селяни-колоністи опинилися в епіцентрі військової боротьби. Село постійно грабували різні військові та політичні сили, а також банди й грабіжники. Численні експропріації та грабунки призвели до збіднення великої частини населення.

Встановлення радянської влади не дало полегшення – у 1920 р. колонія постраждала від епідемії тифу. Також почалися адміністративні перебудови в колонії. Ямбург став волосним центром та мав виконком з 26 осіб. Функціонували комітет незможних селян та комсомольська організація. На території колонії створено дві артіль: «Бричка» та «Перемога»²².

¹⁹ Майснер В. Исторический путь немцев в Украине. *Німецькі поселенці в Україні: Історія та сьогодення*: монографія. Київ – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. С. 28.

²⁰ Там само. С. 114.

²¹ Бобылева С. Й. Ямбург: история становления и развития колонии под Екатеринославом. *Ежегодная международная ассоциация исследователей истории и культуры российских немцев*. 2015. № 1. С. 102.

²² Там само. С. 103.

Економічний та ідеологічний тиск більшовицької влади призвів до значного зменшення кількості приватних господарств та обезземелення, і врешті-решт більшість колоністів були втягнуті в колгоспи. Значна частина населення подалася працювати в місто. Таким чином, систему соціально-економічних відносин в колонії Ямбург зруйновано, що призвело до занепаду самої колонії як німецького осередку. За твердженням дослідників, у Ямбурзі під час війни та революції закрито школу, а тому більшість дітей колоністів не мали змогу здобути освіту. У 1921 р. радянська влада відновила діяльність початкової школи, проте місцеві жителі своїх дітей туди не пустили, оскільки там не викладали Закону Божого²³. Загалом шкільна система зазнала значних змін: до 1927 р. у школі, де працювало 8 викладачів, навчання відбувалось німецькою; з 1927 р. – українською, а з 1938 р. – російською мовою.

На початку 1930-х рр. колонія перестала бути моноетноконфесійною. Серед жителів села з'явилися українці та росіяни. Тут були лікарня, піонерський табір і свинарник. Підтвердити або спростувати цей факт документально не вдалось через відсутність відповідних документів, а зазначені дані відомі за спогадами та свідченнями старожилів села²⁴.

До економічних проблем додалися репресії. З 1929 р. почалася колективізація, багатьох колоністів розкуркулено та виселено до Сибіру (щодо кількості родин, то дані дослідників різняться), закрито костел. 1930-ті рр. для жителів Ямбура стали жахливим періодом, не було жодної сім'ї, в якій би не заарештовували чоловіка, сина або брата. До репресій, розкуркулення додався й голод 1932–1933 рр. від якого загинуло 36 осіб. В результаті такої «політики» на серпень 1941 р. (початок окупації Дніпропетровщини) 36,5 % німецьких родин не мали чоловіків.

З перших днів війни майже все чоловіче населення відправлено на фронт. За спогадами сучасників, з початком окупації населення Ямбура не відчувало утисків з боку німецьких вояків, які розпустили колгосп²⁵. У період окупації в колонії продовжувала працювати школа, викладання проводилося німецькою мовою.

У середині вересня 1943 р., коли німецька армія відступала, отримано наказ німцям Ямбура протягом тижня підготуватись до переїзду в Німеччину. Проте не всі родини були згодні з таким наказом. Частина родин, особливо ті, які були змішаними, прагнули уникнути евакуації. Серед них сім'ї Наймацерів та Іллензеєрів. Під керівництвом Георга Блайхера виїзд проходив організовано. Більшість німців-колоністів, боячись репресій з боку радянської влади, виїхала. У рідне село вони вже не повернулись²⁶. Ті ж, хто залишився, – стали «ворогами народу».

Незважаючи на достатню наявність документів та досліджень щодо німецьких колоній, джерела, що зберегли спогади конкретних мешканців, зустрічаються рідко. Одними з таких виняткових свідчень є спогади Єви Блейхер, які висвітлюють життя німецьких колоністів Ямбура у 1930–1950-х рр., показують реалії радянської влади, репресій, колективізації та війни. Тому їх неможливо оминати увагою у відтворенні історії поселення.

Ямбург, де народилася Єва Блейхер, був одним із ключових центрів німецької культури та громади регіону. Життя місцевих родин, зокрема й родини Блейхер, вирізнялося працьовитістю, стабільністю та шануванням традицій. Спогади Єви збереглися і дають важливу інформацію про побут та культуру колонії того часу, хоча, ймовірно, існували й інші свідчення про життя місцевих родин.

²³ Каковкина О. Н., Толстых И. В., Яцко Е. И. Положение немецких колонистов юга Украины в 20–30-х гг. XX ст. (на примере Ямбург и Йозефсталь). *К германскому вопросу: межвузовский сборник научных трудов*. Дніпропетровськ. 2003. С. 38.

²⁴ Козирева М. Адміністративно-територіальні перетворення німецьких районів півдня України в 20–30 рр. XX століття. *Німецькі поселенці в Україні: Історія та сьогодення*: монографія. Київ – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. С. 206.

²⁵ Євтух В. Б., Чирко Б. В. Німці в Україні (1920–1990-і роки). К.: Інтел, 1994. 183 с.

²⁶ Майснер В. Исторический путь немцев в Украине. *Німецькі поселенці в Україні: Історія та сьогодення*: моногр. К. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. 240 с.

Більшовицький уряд вважав німецьких колоністів неблагонадійними. Про повсякденне життя жителів німецької колонії в часи радянської влади можна дізнатися зі спогадів жителів Ямбурга. Не залишилось жодної німецької родини, яку б оминули репресії. Ось як описала у своїх спогадах радянський період Ямбурга його жителька Єва Томасівна Блейхер: «Блейхер Ева Томасовна родилась 1932 г. в крестьянской (в Ямбурге – немецкое село. Екатерина царица заселила из Германии немцов). Отец – Блейхер Томас Иванович. Мама – Блейхер Марияна Михайловна. Я уже пятый ребёнок в семе. Мои родители были самостоятельны хайзайны имели 45 гектар пахотной земли, имели всё что хозяину нада обрабатывать землю, и имели скотину лошади, коровы, овцы, птицу все что хозяен может содержать кормить на этой земле. Ещё у Отца был брат и сестра. Они держали магазин и мельницу, а мой Отец имел водокачку. Матор стоял в Днѣпре и качал воду на гору, поливал всю свою землю. Жили очень хорошо, мне рассказывали родители»²⁷. У своїх спогадах авторка описала про своє дитинство в родині заможних селян. Ця цитата характеризує період життя в колонії як часи стабільності й достатку більшості колоністів до 1929 р., коли почалася політика колективізації. Вона демонструє, що українські німці мали свої усталені традиції ведення господарства.

Родину Єви розкуркулили у 1933 р., батька забрали до в'язниці: «В 1933 году моих родителей раскулачели, забрали все. Отца забрали в Тьурму»²⁸. Цей фрагмент підкреслює драматичні зміни в житті більшості селян у роки голоду й колективізації, яка сильно вплинула на їхнє повсякденне життя. Спогади Єви дають особистий погляд на ці події. Очевидно зі слів матері (*адже станом на 1933 р. їй був усього один рік*) вона описала про втрату родинного добробуту, що стало загальною трагедією для багатьох німців-колоністів. Мати залишилась із п'ятьма дітьми, вона міняла посуд, одяг, сільськогосподарський реманент на їжу. Усе майно родини забрали в колгосп, де змушені були працювати мати та батько, якого випустили з в'язниці.

У 1939 р. Єва пішла до місцевої початкової школи, але здобути освіту не встигла через війну. З початком Другої світової війни в 1941 році всіх чоловіків мобілізовано до лав радянської армії. Єва втратила батька, старшого брата та зятя: «Троих вывели из двора. А у моих родителей с 1933 по 1941 ешчо родилось трое дьитьей... больше мы отца и брата нье зятя не видели»²⁹. Війна принесла родині значні втрати, бідність та жахливі умови існування. Єва описує, як її мати змушена була працювати, щоб прогодувати шестеро дітей в часи німецької окупації. У вересні 1943 р., під час відступу німців, побоюючись репресій радянської влади, мати Єви змушена була тікати до Німеччини. Однак втекти їм не вдалося. На польському кордоні родину завернули, але не додому, а як ворогів народу на заслання. Усю сім'ю Єви депортували до Таджикистану, де вони жили в жахливих умовах: «В Таджикистаньи, город сичас называется Душанбе и там иул. 7 месяцев страшна жара 50 градусов, льуди сразу стали умерать... Дальи нам таку бутку из глины стьена, а крыша камышом накрыта»³⁰. Далі у спогадах описано всю жорстокість політики сталінського режиму щодо етнічних німців. Депортація і тяжкі умови життя призвели до масових втрат серед жінок і дітей. Це також підкреслює страждання, які довелося витерпіти багатьом родинам, зокрема і родині Блейхер. Жінки разом з дітьми працювали з 5-ї години ранку до 11-ї години ночі. На засланні сім'я прожила 10 років, і в 1956 р. їм «... дали паспорта и сказали что можьите ехать домой только вашего там ничево нет, у ваших домах живут люди...»³¹. У післявоєнний період майже всі німці Ямбурга були репресовані, а їхні будинки віддали українцям та росіянам. Багато були вихідцями з західноукраїнських земель.

Наприкінці своїх спогадів Єва Блейхер писала про повернення до рідного села і спроби відновити своє життя: «Домой приехали, купили на горе старый Дом и там и все жили». Її спогади завершуються нотою надії, незважаючи на всі пережиті

²⁷ Спогади Єви Блейхер (опубліковано вперше), особистий архів автора.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само.

³¹ Там само.

труднощі. Повернення до рідної землі символізує відродження, хоча і в умовах, коли вже нічого не залишилося від їхнього колишнього життя.

Сьогодні Єва Блейхер проживає в місті Санкт-Вендель у Німеччині. Їй 94 роки, і вона є однією з останніх живих свідків тих важких часів. Як і більшість українських німців, вона на початку 1990-х рр. виїхала до Німеччини. Свої спогади у вигляді довгого листа авторка написала далекій родичці – Гайдар Вірі Самійлівні, яка проживає в Старих Кодаках. Її донька, Наталія Олександрівна, надала листи учительці історії Новоолександрівського ліцею Новоолександрівської сільської ради Дніпровського району Дніпропетровської області Наталі Миколаївні Уманській. Саме вона поділилася з авторами статті цими листами-спогадами, які і стали підґрунтям для цього дослідження.

Після закінчення війни етнічних німців у Ямбурзі майже не залишилось. Наказом Президії Верховної Ради УРСР від 07.03.1946 назву змінено на хутір Красний Ямбурзької сільської ради, та цим же наказом перейменовано с. Ямбург на с. Дніпровське, а сільську раду – на Дніпровську³². Звідки взялась назва Дніпрове ми не змогли встановити, адже навіть на обласному рівні не приймалось жодного рішення стосовно зміни назви села, яке існує й сьогодні. Ймовірно, зміна назви з Дніпровське на Дніпрове була результатом невдалого перекладу з російської на українську мову.

Висновки. Історія німецької колонії Ямбург є важливим розділом в історії нашого краю. Від заснування колонії наприкінці XVIII ст. до кінця XX ст. її жителі пройшли кризь низку трагічних подій: важко було на нових землях освоювати господарство, будувати школу, лікарню, костел. Колоністи протягом XX ст. пережили війни, революцію, репресії, депортації, що призвело до остаточного знищення колонії як центру німецької культури. На жаль, багато німецьких поселень на сьогодні втрачені повністю. Історія німецької колонії Ямбург є відображенням драматичних трансформацій, які відбулися протягом XX ст., що особливо виразно простежуються кризь призму особистих свідчень Єви Блейхер. Її спогади дозволяють конкретизувати й олюднити загальні історичні процеси, показуючи їхній вплив на долю окремої родини та громади загалом. Індивідуальна пам'ять, зафіксована у спогадах, зберігає важливі свідчення про життя колоністів та досвід виживання. Саме такі джерела дозволяють не лише відтворити історію, а й осмислити її через людський вимір, що є важливим для збереження історичної пам'яті про подібні поселення.

REFERENCES

1. Bobyleva, S. J. (2015). Yamburh: ystoryia stanovlenye y razvytye kolonyy pod Ekaterynoslavom [Yamburg: the history, formation, and development of the colony near Yekaterinoslav]. *Ezhehodnaia mezhdunarodnaia assotsyatsiya yssledovatelyej ystoryy y kul'tury rossyjskykh nemtsev*, (1), 93–116 (in Ukrainian).
2. Vasyly'chuk, V. (2017). Etapy rozselennia nimtsiv v Ukraini [Stages of German settlement in Ukraine]. *Istoriia nimtsiv Ukrainy. Materialy vseukrains'koi naukovoï konferentsii*. K.: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 4–25 (in Ukrainian).
3. Venher, N. V. (2010). Menonitske pidpriemnytstvo ta modernizatsiia Pivdnia Rosiiskoi imperii (1789–1917) [Mennonite Entrepreneurship and Modernization in the South of the Russian Empire (1789–1917)]: dys. ... d-ra ist. nauk: 07.00.02. Dnipro, 2010: URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Venher_Nataliia/Menonitske_pidpriemnytstvo_ta_modernizatsiia_Pivdnia_Rosiiskoi_imperii_1789-1917.pdf? (data zvernennia: 12.08.2025). (in Ukrainian).
4. Hryshchenko, K. S. (2023) Nimetska kolektsiia DNIM: emotsii ta naratsii. [The German collection of the Dnipro Museum: emotions and narratives]. *Suchasni doslidzhennia z nimetskoï istorii*. (49), 146–150. DOI: <https://doi.org/10.15421/312313> (in Ukrainian).
5. Dyachenko, O., Umans'ka, N. (2023). Dolya nimets'kykh poselentsiv sela Yamburh (Dniprov's'ke): za materialamy spohadiv Yevy Bleykher [The fate of German settlers of the village of Yamburg (Dniprov'ske): based on the memoirs of Eva Bleicher]. *«Istoriya Dniprov's'koho Nadporizhzhya»: materialy dopovidey KhIII Dnipropetrovs'koyi oblasnoyi istoryko-krayeznavchoyi konferentsiyi*,

³² Указ Президії ВР УРСР від 07.03.1946 «Про збереження історичних найменувань та уточнення ... назв ... Дніпропетровської області»: URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Указ_Президії_ВР_УРСР_від_7.3.1946_«Про_збереження_історичних_найменувань_та_уточнення_..._назв_..._Дніпропетровської_області».

- 27–28 zhovtnya 2023 r. [Elektronne vydannya]. Dnipro: Serednyak T. K., 63–68. https://www.dnu.dp.ua/view/materialu_konferenchi (in Ukrainian).
6. Yevtukh, V. B., Chyrko, B. V. (1994). Nimtsi v Ukrayini (1920–1990-i roky) [Germans in Ukraine (1920s–1990s)]. Kyiv, 183 (in Ukrainian).
 7. Zhyvy y pomny: Ystoryia mennonitskykh kolonij Ekaterynoslavschny (2006) [Live and remember: the history of menonite colonies in the Yekaterinoslav region] / S. Bobyleva, O. Beznosova, A. Beznosov, N. Venher, V. Klets, Y. Tolstykh. Dnepropetrovsk, 378 s. (in Ukrainian).
 8. Zhyrmunskij, V. (1996). Narodnye pesny bavarskoj kolonij Yamburg na Dnepre [Folk songs of the Bavarian colony of Yamburg on the Dnieper]. M.: Hotyka, 1996, 88 s. <https://bibliothek.rusdeutsch.ru/catalog/5456> (in Russian).
 9. Zaderezhuk, I. P. (2006). Nimets'ka kolonizatsiia ukrains'kykh zemel' u XVIII – na pochatku XIX st. [German colonization of Ukrainian lands in the 18th – early 19th century]. *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsional'noho unyversyteta im. V.Y. Vernadskoho*. Tom. 19. № 3. 30–38 (in Ukrainian).
 10. Kakovkina, O. N., Tolstykh, Y. V., Yatsko, E. Y. (2003). Polozhenye nemetskykh kolonystov iuha Ukrainy v 20–30-kh hh. XX st. (na prymere Yamburg y Jozefstal') [The situation of German colonists in Southern Ukraine in the 1920s–1930s (The case of Yamburg and Josefstal)]. *K hermanskomu voprosu: mezhvuzovskij sbornik nauchnykh trudov*, Dnepropetrovsk, 140 s. (in Ukrainian).
 11. Kozyrieva, M. (2006). Administratyvno-terytorial'ni peretvorennia nimets'kykh rajoniv pivdnia Ukrainy v 20–30 rr. XX stolittia [Administrative and territorial transformations of German districts in Southern Ukraine in the 1920s–1930s]. *Nimets'ki poselentsi v Ukraini: Istoryia ta s'ohodennia*: monohr. K. – Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. P. Mohyly. 340 s. (in Ukrainian).
 12. Kryvets', N. V. (2010). Nimtsi v Ukraini [Germans in Ukraine]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. T. 7: / redkol.: V. A. Smolij (holova) ta in.; NAN Ukrainy; In-t ist. Ukrainy. K.: Nauk. dumka. 417–419* (in Ukrainian).
 13. Majsner, V. (2006). Ystorycheskij put' nemtsev v Ukraine [The historical path of Germans in Ukraine]. *Nimets'ki poselentsi v Ukraini: Istoryia ta s'ohodennia*: monohr. K. – Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. P. Mohyly. 240–154 (in Ukrainian).
 14. Mironova, (2016). I. S. Nimetska kolonizatsiia Pivdennoi Ukrainy XVIII–XIX st.: periodyzatsiia problemy [German colonization of Southern Ukraine in the 18th–19th centuries: periodization of the problem]. *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii*, (16), 81–87 (in Ukrainian).
 15. Panchuk, M. (2006). Natsional'na nimets'ka menshyna v Ukraini u 1920–30-kh rokakh [The German national minority in Ukraine in the 1920s–1930s]. *Nimets'ki poselentsi v Ukraini: Istoryia ta s'ohodennia: monohr. K. – Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. P. Mohyly*, 361–374 (in Ukrainian).
 16. Spysky naselennykh mest Rossyjskoj Ymperyi. VIII: Ekaterynoslavskaia huberniya s tahanrohskym hradonachal'stvom. Spysok naselennykh mest po svedeniam 1859 hoda [Lists of populated places of the Russian Empire. Vol. VIII: Yekaterinoslav governorate with the Taganrog city administration. List of populated places according to 1859 data] (1863) / red. Y. Vyl'son. Yzdan Tsentral'nym statystycheskym komitetom Mynysterstva vnutrennykh del. SPb, 152 s. http://history.org.ua/LiberUA/SpNasMestEkatGub_1863/SpNasMestEkatGub_1863.pdf (in Russian).
 17. Spysok naselennykh mest Ekaterynoslavskoho uezda Ekaterynoslavskoj hubernyy [List of populated places of Yekaterinoslav Uyezd, Yekaterinoslav governorate] 1911 / Yzdanye Ekaterynoslavskoj hubernskoj zemskoj upravly. Ekaterinoslav: Tipohrafiya hubernskoho zemstva, 42 s. http://history.org.ua/LiberUA/SpNasMestEkatEkatGub_1911/SpNasMestEkatEkatGub_1911.pdf (in Ukrainian).
 18. Spohady Yevy Bleykher (opublikovano vpershe) (2022) [Memoirs of Eva Bleicher (First Published)]; osobystyi arkhiv avtora.
 19. Ukaz Prezydiyi VR URSR vid 7.3.1946 «Pro zberezhennya istorychnykh naymenuvan' ta utochnennya ... nazv ... Dnipropetrovs'koy oblasti» [Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR dated march 7, 1946 'On the Preservation of historical names and the clarification of ... names ... of Dnipropetrovsk region]: URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Ukaz_Prezydiyi_VR_URSR_vid_7.3.1946_«Pro_zberezhennya_istorychnykh_naymenuvan'_ta_utochnennya_..._nazv_..._Dnipropetrovs'koy_oblasti» (accessed: 03.04.2023) (in Ukrainian).

Надійшла до видання 25.02.2026.

Прийнята до друку після рецензування 31.03.2026.